

UDK: 370.2

Nodira FARXODJONOVA,
Farg'ona davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi, PhD
E-mail: n.scienceofworld@gmail.com

O'zMU professori I.Ergashev taqrizi asosida

MILLIY-MADANIY QADRIYATLAR TRANSFORMATSIYASI ORQALI JAMIYAT BARQARORLIGI: JADIDLAR MEROSINING IJTIMOIIY-FALSAFIY TAHLILI

Annotatsiya

Ushbu maqolada milliy-madaniy qadriyatlarning transformatsiyasi orqali jamiyat barqarorligiga erishish masalasini jadidlar merosi nuqtai nazaridan ijtimoiy-falsafiy tahlil qilingan bo'lib, jadidlarning milliy o'zlikni saqlash, ma'rifatni targ'ib qilish va ijtimoiy islohotlarni amalga oshirish g'oyalari jamiyatning barqaror rivojlanishi uchun muhim ahamiyatga ega ekanligi asoslab berilgan. Shuningdek, jadidlar merosining zamonaviy Yangi O'zbekiston uchun ahamiyati, milliy qadriyatlarni asrash va rivojlantirish, ma'naviy yuksalishga erishish yo'llari tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: Milliy-madaniy qadriyatlar, transformatsiya, jamiyat barqarorligi, jadidlar, meros, ijtimoiy-falsafiy tahlil, ma'rifat, milliy o'zlik, islohotlar, ma'naviyat.

COMMUNITY SUSTAINABILITY THROUGH THE TRANSFORMATION OF NATIONAL-CULTURAL VALUES: A SOCIO-PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF JADID HERITAGE

Annotation

This article presents a socio-philosophical analysis of the issue of achieving the stability of society through the transformation of national-cultural values from the point of view of Jadid heritage, substantiating the fact that the jadids' ideas for maintaining national identity, promoting enlightenment and implementing social reforms are important for the sustainable development of society. Also, the importance of the Jadid heritage for modern New Uzbekistan, the preservation and development of national values, the ways of achieving spiritual elevation are analyzed.

Key words: national-cultural values, transformation, community sustainability, jadids, heritage, socio-philosophical analysis, enlightenment, national identity, reform, spirituality.

УСТОЙЧИВОСТЬ ОБЩЕСТВА ЧЕРЕЗ ТРАНСФОРМАЦИЮ НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЫХ ЦЕННОСТЕЙ: СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ НАСЛЕДИЯ ДЖАДИДОВ

Аннотация

В этой статье социально-философский анализ вопроса о достижении стабильности общества посредством трансформации национально-культурных ценностей с точки зрения наследия джадидов обосновывается тем, что идеи джадидов о сохранении национальной идентичности, продвижении просвещения и проведении социальных реформ имеют важное значение для устойчивого развития общества. Также проанализировано значение наследия джадидов для современного Нового Узбекистана, пути сохранения и развития национальных ценностей, достижения духовного подъема.

Ключевые слова: национально-культурные ценности, трансформация, стабильность общества, джадиды, наследие, социально-философский анализ, просвещение, национальная идентичность, реформы, духовность.

Kirish. O'zbekiston bugungi kunda o'zining taraqqiyot yo'lida jadal o'zgarishlar va yangilanishlarni boshidan kechirmoqda. Bu jarayonlarda milliy-madaniy qadriyatlarni asrash va rivojlantirish, ularning transformatsiyasi orqali jamiyat barqarorligini ta'minlash muhim ahamiyatga ega. Zero, qadriyatlar jamiyatning ma'naviy negizi, millatning o'zligini belgilovchi omildir.

O'zbek xalqining milliy-madaniy merosi boy va rang-barang bo'lib, unda jadidlar harakati alohida o'rin tutadi. Jadidlar o'z davrida jamiyatni modernizatsiya qilish, ma'rifatni yoyish va milliy o'zlikni saqlash g'oyalarini ilgari surganlar. Ularning merosi bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan, aksincha, jamiyatni barqaror rivojlantirish, milliy qadriyatlarni asrash va ma'naviy yuksalishga erishishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

Ushbu tadqiqot ishida jadidlarning g'oyalari va faoliyatini o'rganish orqali zamonaviy O'zbekiston uchun ularning ahamiyatini ochib berish, milliy qadriyatlarni asrash va rivojlantirish yo'llarini ko'rsatish maqsad qilib olingan. Zero, jadidlar merosini chuqur anglash va undan oqilona

foydalanish orqali biz jamiyatimizning barqaror kelajagini ta'minlashimiz mumkin.

Adabiyotlar tahlili. Hech bir xalq begona qoliqlar, begona andozalar asosida emin-erkin yashab, taraqqiy etish olmaydi, umuman olganda, «odamzod birovning bo'yiga qarab o'ziga to'n bichmaydi». Har bir xonadonning o'z tartib-qoidalarini bo'lganidek, har bir yurt, har bir millat hayotini tashkil etishning ham o'z andoza-o'lchovlari, qonun-qoidalarini bo'ladi. Ular o'sha yurtning tabiiy-jug'rofiy shart-sharoiti, tarixiy tajribasi, milliy fe'l-atvori bilan bog'liq tarzda shakllanadi. Jumladan, milliy ma'naviyat soxasidagi yangilanish ham, modernizatsiyalash jarayoni ham tarixiy tajriba, milliy ma'naviy merosimiz asosida shakllanib boradi. O'zbek xalqi o'zining buyuk miliy-ma'naviy merosiga ega. Unda ajdodlarimizning bebaho ma'naviyati jamlangan. Ma'naviy qadriyatlar inqilobiy tarzda shakllanadigan hodisa emas, u jamiyat taraqqiyotining barcha bosqichlarida uning ehtiyojlari tufayli yuzaga keladi. Har bir avlod vakillari qadriyatlarni qaytadan yaratmaydi, balki mavjud tarixiy-ma'naviy merosga tayanadi. «Tarixiy merosni asrab-avaylash,

o'rganish va avlodlardan avlodlarga qoldirish davlatimiz siyosatining eng muhim ustuvor yo'nalishlaridan biridir»[1].

Modernizatsiya jarayonida milliy urf-odatlar ham faqat milliy emas, boshqa xalqlar hayotidagi urf-odatlarining ma'qul, jozibali bo'lib ko'ringan ayrim jihatlarini milliy urf-odatlariga kirib kelishi va qabul qilinishi mumkin. Har qanday milliy an'analarda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga xos jihatlar, ma'lum bir urf-odatlarining qabul qilinishi jarayonida integratsiyalashuv hodisasi sodir bo'ladi. Buni insonlarning tafakkur va hayot tarzi, tashqi qiyofasi, muloqot madaniyati, qo'yingki ijtimoiy hayotning barcha jabhalarida guvohi bo'lishimiz mumkin. Ammo milliy madaniyatlar orasidagi integratsiya jarayonidagi umumiy qonuniyat negizida, avvalo millat o'z mentalitetidan uzoqlashmasligi, aksincha milliy qadriyatlarda milliy-madaniy jihatlarini o'zida namoyon etishi darkor. Demak mazkur qonuniyat jahon integratsiyalashuvi jarayonida milliy madaniyatning yanada rivojlanishi va zamonaviy tus olishiga xizmat qiladi.

Kishilik jamiyati – qadriyatlar olamidani iboratdir. Qadriyat inson ma'naviy-ruhiy ehtiyojlarini inobatga olgan holda uning xarakteri, dunyoqarashi, e'tiqodi, ishonchi, intilish darajasini belgilaydigan qiymat, o'lchovdir. Har bir tarixiy davrda jamiyatning rivojlanishi jarayonida turli xil omillar ta'siri ostida o'zgarishlarga duch keladigan muayyan qadriyat belgilari mavjud. O'tish davrlari bunda saralash rolini o'ynaydi, bu avvalgi me'yorlarni va jamiyatda o'rnatilgan ayrim qonun – qoidalarini bekor qiladi yoki turli sabablarga ko'ra eskirgan, o'z ahamiyatini yo'qotgandek ko'ringanlarini qayta takomillash-tiradi. Keyin esa yangi qadriyat ko'rinishlari paydo bo'ladi. Aytish joizki, davrlar mobaynida, qadriyatlar o'zgarib, takomillashib boradi. Taraqqiyot jarayonida qadriyatlarga oid ta'limotlar sayqallanib rivojlanib boradi. Avvalo, «qadriyat» tushunchasini ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilish tadqiqotning yorqin mazmunini ochib berishga xizmat qiladi.

Qadim zamonlardan to hozirgi kungacha bu tushuncha ko'plab mutafakkirlar tomonidan o'rganilgan, ular o'zlarining turlicha ta'riflarini bildirishgan. «Qadriyat bu voqeikdagi muayyan hodisalarning umumbashariy, umuminsoniy, ijtimoiy-axloqiy, madaniy-ma'naviy ahamiyatini ko'rsatish uchun qo'llanadigan falsafiy-sotsiologik va aksiologik tushuncha»[2]. Ushbu ta'rif qadriyatlarining mohiyatini chuqur va keng qamrovli tushunishga imkon beradi. Qadriyatlar real hayotda mavjud bo'lgan hodisalarning insoniyat, jamiyat va shaxs uchun ahamiyatini belgilovchi mezonlardir. Ular umumbashariy, umuminsoniy, ijtimoiy-axloqiy va madaniy-ma'naviy ahamiyatga ega bo'lishi mumkin. Qadriyatlar falsafa, sotsiologiya va aksiologiya kabi fanlar tomonidan o'rganiladi.

«Qadriyat deyilganda, inson va insoniyat uchun ahamiyatli bo'lgan, millat, elat va ijtimoiy guruhlarining manfaatlari va maqsadlariga xizmat qiladigan tabiat va jamiyat hodisalari majmui tushunilmog'i lozim. Tabiat va jamiyat hodisalari inson faoliyati tufayli, uning ehtiyojlarini qondirish natijasida qadriyat sirasiga kiritiladi»[3]. Olamga qadriyatli munosabat shakllanishi har bir kishining yetuk inson sifatida voyaga yetishi jarayonining tarkibiy qismidir. Kishi kamolot sari borar ekan o'zini anglaydi, umr, vaqt, davr va boshqalarning haqiqiy qadrini tushunib yetib boradi. Bu foni dunyoning o'tkinchiligi, umrning mazmuni, yashashning maqsadi, odamni dunyoga kelib bajaradigan, qila oladigan amallarini, olamning abadiyligi qarshisidagi lahzalar qadriga yetishni o'rgana boradi. Bu esa mazkur kishida aksiologik munosabat shakllanishining shaxsiy jarayonini anglatadi.

Qadriyatlarining eng muhim jihati shundaki, u o'tmish bilan bugunni, bugun bilan kelajakni bog'laydigan asosiy vosita rolini bajaradi. Hayot rivojlanib borarkan, qadriyat ham takomillashib, mukammallashaveradi. Qadriyat ham vaqtlar o'tgan sari o'zgarishi, bugun milliy qadriyat sifatida tan

olingan qadriyatlar, yillar o'tib o'z ahamiyatini yo'qotishi, o'rnini boshqasi egallashi mumkin. Qizig'i shundaki, deb yozadi faylasuf olim A.Begmatov: «taraqqiyotning har bir bosqichida marosimlar tarkibida yuz berayotgan o'zgarishlarning ko'pchiligini «milliy qadriyatlarimizga zid», «milliy axloqimizga to'g'ri kelmaydigan» hodisalar sifatida baholalar edi. Oradan biroz vaqt o'tgach esa ular milliy urf-odat sifatida baholana boshlangan. Masalan, XX asrning 50-yillarida kelin-kuyovning to'y bazmida ishtirok etayotgan mehmonlar oldida yonma-yon o'tirishlari «milliy qadriyatlarimizga mos kelmaydigan» hodisa deyilib, jiddiy qarshilikka duch kelgan edi. 70-yillarga kelib esa, bu oddiy bir xol va milliy urf-odatga aylanib qoldi»[4]. Odatlanish esa, inson tabiatiga juda kuchli ta'sir ko'rsatadi. Xususan, jadidlar dabdabali to'ylarga qarshi bo'lishgan. Ular ushbu harajatlarni zarur ehtiyojlar xususan, ta'lim-tarbiyaga qaratish muhim ahamiyat kasb etishini ta'kidlashgan.

Qadriyatlarini insonlar yaratadi, boyitib boradi va avloddan avlodga o'tgan sari yangilanib boradi. «Qadriyatlar muayyan millat va xalqlarning shonli va musibatli o'tmishi, tarixiy – madaniy tajribalari, saboqlari, shod va baxtiyor damrlarining ifodasi sifatida namoyon bo'lsa, urf – odatlar, rasm – rusum va marosimlar turmush tarzining shakliy ko'rinishlari sifatida xalq hayotining ma'naviy negizlarini tashkil etadi»[5]. Muayyan qadriyatlarini barqaror qilish butun xalq, millat, davlat yoki qavmlarni bir muddat yoki uzoq vaqtga qadar aniq maqsadlar yo'lida birlashtiradi, ular faoliyatining yo'nalishini belgilaydi[6].

Xalqimizning asrlar davomida avloddan avlodga o'tib kelayotgan Vatanga muhabbat, ajdodlar ruhiga hurmat, o'zidan kattalarga ehtirom, kichiklarga izzat ko'rsatish, ota-onani hurmat qilish, ularning ko'ziga tik boqmaslik, keksalarni qadrlash, birovning haqiga xiyonat qilmaslik, ehson qilish, hayo va andisha, oilani muqaddas deb bilish, muhtojlarga ko'mak berish kabi ko'plab insoniy fazilatlar milliy qadriyatimiz asosini tashkil etadi.

Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev alohida takidlab o'tganidek, «XX asr boshlarida vatanparvar jadid bobolarimiz ma'rifatparvarlik faollariga tayanib xalqimizni qoloqlikdan taraqqiyot yo'liga olib chiqish, uni dunyoviy bilimlar va ilg'or kasblar bilan qurollantirish, erkinlik, adolat va tenglik, ma'rifat va milliy o'ziga xoslikni mustahkam qaror toptirish, qadimiy madaniyatimiz va tilimizni rivojlantirishni o'z hayotining ma'no-mazmuni deb bilganlar»[7].

Jadidlarning konseptual g'oyalari hozirgi o'zgarishlar amaliyotining ma'naviy darakchisi, bugungi kundagi strategiya va keng qamrovli islohotlarning genetic asosi bo'lib xizmat qiladi. Chunki ular siyosiy dasturlarida umuminsoniy xususiyatlarni tarannum etuvchi, erk va ozodlik, adolat va mustaqillik g'oyalarini olg'a surdi. Bu esa jadidlarning mustaqilligimiz uchun g'oyaviy asos bo'la oladigan tashabbuslaridan darakdir.

Bugungi kunda jadid falsafasiga xos ayni shu jihatlar, ya'ni davr da'vatiga nisbatan hozir javoblik, xalq tafakkurini va hayotini yangilash, bu yo'lda ilm-ma'rifatning kuchi va ta'sirini oshirish hamda zamonaviy dunyoqarashga ega bo'lgan yangi avlodni shakllantirish zarurati zimmamizdagi o'tkir mas'uliyat, eng muhim vazifaga aylandi.

Jadid falsafasida shu asosda asrlardavomida sayqal topgan sharqona qadriyatlar, xalqimizning ma'naviy qiyofasi, tafakkuri va tur mush tarzi, mentaliteti, urf-odat va an'analari, bag'rikenglik tamoyillari, barqarorlik va bunyodkorlikka intilish kabi xususiyatlarini ifodalaydigan falsafiy tamoyillar, tushuncha va kategoriyalar tizimi ham o'z aksini topgan[8].

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqot milliy-madaniy qadriyatlar transformatsiyasi orqali jamiyat barqarorligini ta'minlashda jadidlar merosining ijtimoiy-falsafiy ahamiyatini o'rganishga qaratilgan. Tadqiqot davomida analiz va sintez, tarixiy-falsafiy tahlil va

metodologik yondashuvlardan foydalanilgan. Ushbu metodologik yondashuvlar kombinatsiyasi tadqiqotning ishonchligi, ob'ektivligi va asosligini ta'minlashga yordam beradi. Tadqiqot natijalari milliy qadriyatlarni rivojlantirish, jamiyat barqarorligini mustahkamlash va ma'naviy yuksalishga erishish bo'yicha amaliy takliflar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Natijalar va muhokama. Olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, milliy-madaniy qadriyatlar transformatsiyasi orqali jamiyat barqarorligini ta'minlashda jadidlar merosi muhim ahamiyat kasb etadi. Jadidlar o'z davrida milliy o'zlikni saqlash, ma'rifatni targ'ib qilish va ijtimoiy islohotlarni amalga oshirishga qaratilgan faoliyati bilan jamiyatning taraqqiyotiga katta hissa qo'shganlar.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, jadidlarning g'oyalari, xususan:

-Ma'rifatparvarlik: Jadidlar jamiyatni ma'rifatli qilish, ilm-fanni rivojlantirish va xalqni o'qitishga katta e'tibor qaratganlar. Bu g'oya bugungi kunda ham dolzarb bo'lib, O'zbekistonda ta'lim tizimini isloh qilish, yoshlarni zamonaviy bilimlar bilan qurollantirish va intellektual salohiyatni oshirish uchun muhim ahamiyatga ega.

-Milliy o'zlikni saqlash: Jadidlar milliy til, madaniyat va an'analarni asrashga intilganlar. Bu g'oya globalizatsiya sharoitida milliy o'zlikni yo'qotmaslik, milliy madaniy merosni saqlash va rivojlantirish uchun muhim ahamiyatga ega.

-Ijtimoiy adolat: Jadidlar jamiyatda adolatni o'rnatish, ijtimoiy tengsizlikni kamaytirish va har bir fuqaroning huquqlarini ta'minlashga harakat qilganlar. Bu g'oya bugungi kunda ham dolzarb bo'lib, O'zbekistonda ijtimoiy siyosatni takomillashtirish, kambag'allikni kamaytirish va aholining ijtimoiy himoyasini kuchaytirish uchun muhim ahamiyatga ega.

-Taraqqiyparvarlik: Jadidlar jamiyatni modernizatsiya qilish, yangi texnologiyalarni joriy etish va iqtisodiyotni rivojlantirishga intilganlar. Bu g'oya bugungi kunda ham dolzarb bo'lib, O'zbekistonda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish, innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash va iqtisodiy o'sishni ta'minlash uchun muhim ahamiyatga ega.

Shuningdek, tadqiqot natijalari jadidlar merosini o'rganish va ommalashtirish, ularning g'oyalarini yosh avlodga yetkazish va bu borada ta'lim muassasalari, ommaviy axborot vositalari va madaniyat markazlarining rolini oshirish zarurligini ko'rsatdi.

Muhokama jarayonida shuni ta'kidlash kerakki, jadidlar merosi mukammal emas va ularning g'oyalarida ham ayrim kamchiliklar bo'lishi mumkin. Biroq, jadidlarning jamiyat taraqqiyotiga qo'shgan hissasi beqiyosdir va ularning merosidan bugungi kunda ham oqilona foydalanish jamiyatimizning barqaror kelajagini ta'minlashga xizmat qiladi.

Jadidlar merosini o'rganish va uning asosiy g'oyalarini zamonaviy sharoitga moslashtirish orqali biz milliy qadriyatlarimizni saqlash, jamiyatimizni ma'naviy jihatdan boyitish va barqaror taraqqiyotga erishishimiz mumkin. Prezident tomonidan ilgari surilgan "Yangi O'zbekiston – ma'rifatli jamiyat" tamoyili aynan jadidlarning maqsadlariga uyg'un keladi. Yangi O'zbekistonni barpo etishda jadidchilik harakatining ijtimoiy, ma'naviy va innovatsion g'oyalari bebaho ahamiyatga ega. Ularning ilg'or qarashlari bugungi rivojlanish jarayonida muhim yo'nalishlar sifatida namoyon bo'lib, ta'lim, ma'rifat, texnologiya va milliy uyg'unish tamoyillariga asoslanadi.

Xulosa. Jadidlar harakati O'zbekiston tarixida milliy o'zlikni anglash, ma'rifatni yoyish va ijtimoiy islohotlarni amalga oshirishga qaratilgan muhim bosqich bo'lgan. Tadqiqot davomida jadidlarning ma'rifatparvarlik, milliy o'zlikni saqlash, ijtimoiy adolat va taraqqiyparvarlik g'oyalari bugungi kunda ham dolzarbligini ko'rsatildi. Bu g'oyalar O'zbekistonda ta'lim, madaniyat, ijtimoiy siyosat va iqtisodiyot sohalarida amalga oshirilayotgan islohotlar uchun ilmiy asos bo'lishi mumkin. Shuningdek, tadqiqot natijalari jadidlar merosini o'rganish va ommalashtirish, ularning g'oyalarini yosh avlodga yetkazish, ta'lim muassasalari, ommaviy axborot vositalari va madaniyat markazlarining rolini oshirish zarurligini ko'rsatdi. Jadidlar merosini o'rganish va uning asosiy g'oyalarini zamonaviy sharoitga moslashtirish orqali milliy qadriyatlarimizni saqlash, jamiyatimizni ma'naviy jihatdan boyitish va barqaror taraqqiyotga erishish mumkin.

Milliy-madaniy qadriyatlar va jadidlar merosini o'rganish bo'yicha keyingi ilmiy izlanishlar uchun zamin yaratadi. Shuningdek, tadqiqot natijalaridan davlat organlari, ta'lim muassasalari va fuqarolik jamiyati institutlari jamiyatni barqaror rivojlantirish, milliy qadriyatlarni asrash va ma'naviy yuksalishga erishish bo'yicha siyosat va dasturlarni ishlab chiqishda foydalanishlari mumkin.

ADABIYOTLAR

1. Saodat yo'li. – Toshkent: Ta'lim, 2016. –B.37.
2. Falsafa. Qomusiy lug'at. -Toshkent, 2004. -B.858.
3. Tulenov J. Qadriyatlar falsafasi. – Toshkent: O'zbekiston, 1998. –B.13.
4. Ochilova B. Milliy ma'naviy yuksalishda meros, qadriyatlar va vorisiylik. -Toshkent: Istiqolol, 2009. –B.120.
5. Aminova D.X. Globallashuv sharoitida madaniyatlararo integratsiya va smesey madaniyatni takomillashtirish muammolari (Misr Arab Respublikasi misolida): siyos. fan. nom. ... dis. – Toshkent, 2010. –B.85.
6. Nazarov Q. Qadriyatlar falsafasi. –Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2004. -B.19.
7. Mirziyoyev Sh.M. Hozirgi zamon va Yangi O'zbekiston – T: "O'zbekiston" nashriyoti, 2024. –B.35.
8. Nazarov Q. Jadid falsafasi //“Yangi O'zbekiston” gazetasi, 2024 yil 16 yanvar, 11-son.